

Recordant moments enyorats

Benvolguts companys, amics, coneguts i autoritats, benvolguts alumnes. Gràcies al director per convidar-me a dir unes paraules en record de l'estimada professora i amiga Pili Surís.

Començo amb una pregunta.

Davant d'una situació en la que hem d'elegir, ¿què és més desitjable, disposar de poques opcions o bé disposar de moltes i triar dins d'aquest ampli ventall?

Exemplifico.

Per un alumne de 2n de Bat, què és més desitjable o preferible, que tingui davant seu unes poques opcions d'estudis universitaris o bé que tingui, com passa ara, centenars d'opcions? Moltes situacions semblants podríem trobar en la nostra vida quotidiana; per exemple, en un supermercat, on se'ns vol donar una sensació de llibertat davant la pluralitat de productes d'un mateix gènere. Què és preferible davant d'unes galetes que desitjo comprar o davant un nou mòbil o davant uns nous texans: tenir tres o quatre opcions o bé tenir desenes d'opcions? Observem que si dispo de pluralitat de possibilitats, em caldrà prendre força decisions abans no faci la compra.

En les nostres societats, la resposta predominant a la pregunta que he formulat és que és preferible disposar de quantes més opcions millor. S'argumenta que cal maximitzar el benestar i, per aconseguir-ho, cal maximitzar la llibertat individual, llibertat que es concreta en possibilitats d'elecció. Dit breument, que a més opcions o possibilitats, més llibertat i, per tant, més benestar.

Però un psicòleg nord-americà va qüestionar l'evidència d'aquesta argumentació. L'increment de possibilitats o opcions, diu, no sempre comporta un increment de benestar o satisfacció; al contrari, arriba un punt que a més possibilitats d'elecció, més decepció o insatisfacció. Aquesta problemàtica és coneguda pel nom de *Paradoxa de la llibertat d'elecció*; i aquest psicòleg que l'argumenta es diu Barry Schwartz, en un llibre titulat *The Paradox of Choice: Why More Is Less (La paradoxa de l'elecció: per què més és menys)*.

En un acte com el present, per què plantejo aquesta pregunta? Doncs perquè aquesta pregunta m'evoca la persona a qui avui recordem. És una de les qüestions que havia discutit jo amb la enyorada professora Pili Surís. Recordo que jo li vaig explicar la paradoxa i al cap de pocs dies ella, ben interessada pel tema i ja documentada, em passà una adreça d'internet on s'hi podia seguir una conferència donada pel mateix Barry Schwartz sobre aquest mateix tema i on defensava els seus arguments.

Com argumenta Schwartz?

La capacitat d'elecció és positiva i, certament, és un exercici de llibertat individual. Ara bé, si les possibilitats sobrepassen un punt òptim, aleshores l'elecció té un primer efecte negatiu. Quin? L'elecció comporta paràlisi més que no pas llibertat. Si

he d'elegir un llibre d'un llistat de cinquanta, què faig? Si he d'elegir uns texans d'unes prestatgeries amb desenes i desenes de models, què faig? Molt probablement deixaré l'elecció per un altre moment, per demà, i demà per demà passat. (I també és paradoxal, comenta Schwartz fent referència als EUA, que hom pugui elegir entre un centenar de suc de taronja, però només entre dos candidats presidencials).

Un segon efecte negatiu davant la pluralitat d'opcions és que el resultat és menys satisfactori que si decideixo a partir de poques opcions, i això per tres raons. Raons que exposa Schwartz però que la professora Pili no acabava de compartir. Primera, per la decepció que suposa pensar que l'alternativa imaginada hauria estat millor que l'elegida, decepció o inquietud que redueix la satisfacció malgrat la decisió hagi estat bona; segona, pel turment o eliminació de satisfacció que suposa pensar en les moltes oportunitats perdudes al rebutjar o renunciar a atractives alternatives; tercera, perquè davant la pluralitat d'opcions s'incrementen les expectatives i, encara que els resultats de l'elecció siguin bons, les elevades expectatives fan aparèixer la insatisfacció. Per tot això, Barry Schwartz afirma que el secret de la felicitat és tenir poques o baixes expectatives. Les persones que coneixíeu la enyorada Pili ja podeu intuir les seves objeccions a l'argumentació d'aquest psicòleg. A ella, l'apassionaven temàtiques com aquesta.

Una segona pregunta.

¿Què pesa més o què governa més les nostres vides, les emocions o les raons?

Bona part del pensament filosòfic, i ja des dels pensadors grecs, ha posat en la capacitat racional allò que defineix més bàsicament els humans: som *homo sapiens*, som animals racionals. S'ha tendit a valorar més el món dels pensaments que no pas el món dels sentiments o les emocions. El filòsof francès René Descartes deia "Penso, aleshores sóc", no "Sento, aleshores sóc". (Cal però matisar aquesta tipificació, perquè el mateix Descartes, més avançada la seva vida, considerava que els pensaments estan impregnats de sentiment. Als professors, en les nostres explicacions, tot sovint ens toca anul·lar matisos i, per tant, fer trampes! Descartes, com tot gran pensador, era capaç de modificar les seves posicions en funció de noves observacions o nous descobriments.)

Per què formulo aquesta segona pregunta sobre les emocions o les raons? Doncs, perquè no una, sinó moltíssimes vegades havia discutit aquesta qüestió amb la amiga Pili Surís! Ella, posant l'accent en el món de les emocions; jo, posant l'accent en el món de les raons.

Amb emocions i sentiments, no es construeixen avions, jo li deia; el progrés tecnològic, que ha possibilitat el nostre benestar, no és una creació de l'emotivitat sinó de la intel·ligència humana, de la racionalitat. Però, ella replicava preguntant: ¿què és el que dóna força a les persones per investigar, per seguir endavant, per millorar la vida dels altres? I jo havia de respondre i reconèixer, com ja havia afirmat algun eminent filòsof, que sense una gran passió dins teu no construeixes res gran! Sense un viu entusiasme, manca la força per tirar endavant projectes difícils.

Certament, la Pili tenia entusiasme pels seus projectes. Estava posseïda per la força de l'entusiasme. I què vol dir "entusiasme"? És una paraula encantadora! Significa, etimològicament, "estar posseït per quelcom diví", és a dir, estar posseït per una elevada força interior que et fa superar tots els obstacles.

Vaig aprendre de la Pili el pes, en la vida de les persones, de tot allò que està més enllà de la racionalitat, és a dir, el pes de les emocions, de la intuïció, de l'inconscient en la nostra vida. I, com professora de biologia que era, no deixava mai d'observar que aquestes dimensions més irracionals es troben localitzades en la part més profunda i més protegida del nostre cervell; per altra banda, les dimensions racionals, més recents en el procés evolutiu, es troben en l'escorça cerebral.

A mitjans del curs passat (gener de 2011), ho recordo molt vivament, vaig comentar a la Pili alguna de les idees que s'exposaven en un llibre que jo acabava de comprar i que en aquells moments estava llegint; el seu títol, "*Decisiones instintivas. La inteligencia del inconsciente*", escrit pel psicòleg alemany Gerd Gigerenger. Me'l va demanar amb tant d'interès que vaig interrompre la meua lectura i li vaig deixar. Entre classe i classe, pels passadissos de l'Institut, l'anàvem comentant. Però en un moment determinat vaig notar que evitava els comentaris; i anaven passant dies i dies, i seguia evitant els comentaris. Finalment, jo, que volia acabar de llegir-lo, vaig demanar pel llibre; però, novament, anaven passant dies i jo no el recuperava. Els que coneixíeu bé la Pili ja podeu suposar què havia passat: l'havia perdut! Tenia la intenció, així m'explicà, de comprar un altre exemplar; sortosament però, el va retrobar; millor dit, li van retrobar: se l'havia deixat en una perruqueria, on es veu aprofitava l'estona! (I, perquè el llibre m'evoca molt a l'apreciada Pili, l'he portat per ensenyar-vos-el!).

D'aquest llibre cito només la primera frase del seu darrer paràgraf, que és com una mena de recapitulació. Diu "En el pensament occidental, la intuïció començà essent la forma més segura de coneixement [així en Plató], però ha acabat essent menyspreada com una guia voluble i poc fiable per a la vida". Contràriament a aquesta tendència occidental, Gigerenger apel·la a la força rectora de la intuïció: la intuïció ens permet "veure" veritats evidents.

No desenvoluparé cap resposta sobre aquesta segona pregunta que he formulat i sobre la qual molt vaig aprendre de la professora que avui homenatgem. Recordem la pregunta: ¿Què pesa més o què governa més les nostres vides, les emocions o les raons? Només i provisionalment, no puc deixar de citar unes paraules del poeta anglès Alexander Pope (1688-1744) que són com una síntesi del tema. Paraules que reconeixen tant la força de la raó com la força de les emocions i sentiments. Diu Alexander Pope: "En la navegació per la vida, les raons són la brúixola i les passions són els vents". Sense una brúixola: no saps on vas; sense passions (podríem dir sense entusiasme): no et mous.

I encara, finalment, una tercera pregunta que també m'evoca el record de la benvolguda Pili.

En èpoques de canvi com la nostra, ¿en què s'ha de centrar el procés educatiu? O, dit altrament, ¿quin és l'objectiu fonamental que s'ha de perseguir en l'educació?

Totes els que ens relacionàvem amb Pili Surís, en avaluacions, en els passadissos o en altres moments, sabem que aquesta qüestió no només la preocupava moltíssim, sinó que li ocupava molt de temps: documentant-se, llegint textos bàsics, reflexionant i dialogant.

A la recerca sobre que és el més valuós en el procés educatiu, tant des de la vessant de l'educador com des del vessant de la persona a educar, ella va sintonitzar amb les idees d'un pensador que també va viure en èpoques de canvis, de profunds canvis i de crisi de valors. Un pensador que considerava el món acadèmic del seu temps ben mort, però que, per altra banda, era un dels pioners que anaven cercant i creant les bases per un altre món. Em refereixo al renaixentista francès Michel de Montaigne (1533-1592).

Montaigne fou un pensador escèptic. La paraula “escèptic” prové de la paraula grega “skeptomai” i significa “examinar atentament”. Montaigne examina atentament, dubta, critica; però veu el camp de l'educació tan important que no pot deixar de fer propostes, meditades propostes innovadores, propostes sobre educació que anticipen teories modernes sobre l'educació.

Doncs bé, puc donar testimoni de que una de les fonts intel·lectuals sobre els objectius de l'educació de la que es va nodrir la nostra estimada Pili Surís era l'obra de Michel de Montaigne, especialment del capítol que porta per títol “*Sobre l'educació dels infants*” del seu conegut llibre “*Assaigs*”. Més d'una vegada em passà fragments d'aquest capítol per tal de parlar-ne. Recórrer a Montaigne era recórrer a les fonts originals de les idees de la nostra modernitat.

Recordem que en el Renaixement van sorgir una sèrie de pensadors –científics o humanistes- que compartien trencar amb el món medieval i que, cada un d'ells, a la seva manera i en el seu àmbit, cercava establir noves bases. Així, Montaigne manifesta una nova manera de pensar i veure les coses: ja no una educació que es limiti a fer repetir allò que s'ha explicat; ja no una educació que, sota el criteri d'autoritat, eviti el debat o la reflexió crítica personal i imposi veritats indiscutibles. (Montaigne recorda el cas d'aquella persona que per contrastar si un enunciat era o no verdader comprovava si ho havia dit o no Aristòtil!). Amb poques paraules, Montaigne s'oposa al model educatiu del seu moment considerant-lo estèril i improductiu, i obra camí vers una educació lliure, activa, basada en l'experiència, en la que l'estudiant aprengui a investigar, qüestionant els seus mateixos resultats.

Però també recorda l'escèptic Montaigne, que no hi ha fórmules segures a l'hora d'educar, que l'educador constantment ha d'inventar la seva forma d'educar. Per això diu, i aquesta era una de les frases que la Pili més apreciava de Montaigne, que “a l'hora de buscar un educador cal triar-ne un que tingui el cap ben fet, més que no pas el cap ben ple”. Igualment, l'educador ha de pretendre que la persona que s'està educant aconsegueixi un cap ben fet, més que no pas un cap ben ple. I tenir un cap ben fet o ben format vol dir disposar d'una visió global integradora de la realitat, ser

capaç de tractar els problemes, vol dir ser capaç d'organitzar els coneixements i donar-los sentit.

Voldria ara recordar, literalment, alguna de les idees de Montaigne que, penso, en elles està ben viu l'esperit i la preocupació de la Pili per les qüestions educatives.

Textualment: “Que li faci passar [l'educador a l'alumne] tot pel sedàs i que no deixi res al seu cap per simple autoritat i per abús de confiança; que els principis d'Aristòtil no siguin principi per a ell, no més que els dels estoics o epicuris. Que se li proposi diversitat de judicis: ell triarà si pot; si no, en mantindrà els dubtes. Només els folls són segurs i resoluts.” (I, XXV, 192 / 254)

I també: “El guany del nostre estudi consisteix en fer-nos esdevenir millors i més savis”. (I, XXV, 193 / 255) I pel context veiem que dóna preferència a “esdevenir millors”, és a dir, més bones persones.

I encara una darrera sobre el goig intel·lectual que, crec, tot educador hauria de contagiar als seus educands: “La senyal més clara de la saviesa és l'alegria constant”. (I, XXV, 207/ 270)

La preocupació per l'educació i que aquesta faci que els educands esdevinguin persones bones, alegres i sàvies s'ha anat mantenint; dos cents anys després, el gran filòsof Kant pràcticament repetia el que afirmava Montaigne. I la persona a la que avui recordem, també ho va fer ben seu: no hi ha dubte que la Pili era bona, alegre i sàvia.

Bé, per acabar només voldria dir que no tot era bo en la nostra estimada Pili: tenia certes contradiccions! Sempre que la retrobava m'obsequiava amb un “hola guapo!” i quan ens acomiadàvem un altre “adéu guapo!”. Ara bé, aviat em vaig desenganyar! Vaig anar observant que de la mateixa manera saludava a un altre company i després a un altre i també a un altre. I jo em preguntava, si tothom és “guapo”, qui és lleig? No pot ser que tothom sigui “guapo”? Però després vaig entendre que pels ulls de la Pili, tots els seus companys érem valuosos i encantadors. La seva mirada era tant elevada que sempre captava el que hi havia de bo i positiu en les persones.

Moltes gràcies per la vostra atenció.

Llorenç Vallmajó Riera
Girona, 29 de febrer de 2012